



Fecr Yayınları: 794

MÂTÜRÎDÎ DÜŞÜNCEDE ÂHİRET
-Ebü'l-Mu'în En-Neseî Örneği-

Aydın ÇAMLICA

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Ocak 2024

ISBN: 978-625-6602-48-9

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

MÂTÜRÎDÎ DÜŞÜNCEDE ÂHİRET

-Ebü'l-Mu'în En-Neseî Örneği-

Aydın ÇAMLICA

Ankara 2024

Aydın ÇAMLICA

1972 yılında Ordu/Mesudiye’de doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini İstanbul’da tamamladı. 1990 yılında Kadıköy İmam Hatip Lisesinden, 1994 yılında Ezher Üniversitesi Usûlü’l-Dîn Fakültesi Akîde ve Felsefe Bölümünden mezun oldu. Denklik problemlerinden dolayı, 2010 yılında Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesinde iki ders alarak bir yıl tamamlama yaptı. 2009-2012 yılları arasında DİB Trabzon Akçaabat İhtisas Eğitim Merkezi’nde İhtisas eğitimini tamamladı. 2019 yılında “*Âhiret İnancı Üzerine Kelâmî Bir Değerlendirme: Ebû’l-Mu’în en-Neseî Örneği*” adlı teziyle Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Prof. Dr. Fethi Kerim Kazanç danışmanlığında yüksek lisansını tamamladı. Halen aynı Üniversitede doktora çalışmasına devam etmektedir. İyi derecede Arapça bilmekte ve DİB bünyesinde İstanbul Ataşehir’de uzman vaiz olarak görev yapmaktadır. Evli ve bir çocuk babasıdır.

TAKDİM

Sünnî Müslümanlığı meydana getiren iki temel ekolden biri olan Mâtürîdîlik, Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye (ö. 333/944) nispet edilen ve daha çok Türkler arasında yaygın olan itikâdî bir düşünce sistemidir. Mâtürîdîliği, Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) itikâdî fikirlerini ve rey metodunu kabul edip geliştiren, onun düşüncelerini savunup sistematik hale dönüştüren müstakil bir düşünce ekolü olarak görmek mümkündür. Dinde yalnızca nakille iktifa eden Selefîyye ile karşı uçta yer alan Mu'tezile'nin düşünceleri arasında orta bir yol izleyen Mâtürîdîlik, nakil ile akıl arasında bir denge kurmaya çalışmıştır. Mâtürîdî, nasları ihmal etmemekle birlikte inancın temel konularını aklî olarak da ispat ederek temellendirmiştir. O, temel inanç problemlerine nakle dayalı aklî bir zeminde çözüm aramıştır. Nasları ise akılcılık ya da hikmet felsefesi denebilecek bir yöntemin ışığında anlayıp yorumlamaya tabi tutmuştur. Böylece geliştirdiği metotla Sünnî kelâm yöntemini daha ileri bir merhaleye taşımayı başarmıştır. Mâtürîdî'ye göre, akıl ve vahiy insanı aynı hedefe ulaştırır. Ölüm ötesi hayat, âhiret ve ahvâlî gaybî konular, akıl ile idrak edilemediği ve kavranamadığı için sadece nakil kanalıyla bilinebilir.

Mâtürîdiyye mezhebinin müteahirün dönemi, Mâtürîdî'den sonra gelen büyük mütekellim Ebü'l-Mu'în en-Nesefî (ö. 508/1114) ile başlar ve o, bu dönemin en önemli temsilcisi kabul edilir. Çünkü Mâtürîdiyye'ye ait kelâmî görüşleri, kullandığı semantik yöntemle sistemleştirmek ve bu görüşleri muhalif fırka ve mezhepler karşısında delilleriyle savunmak suretiyle Mâtürîdiyye'nin köklü bir Sünnî kelâm ekolü haline gelmesine önemli katkılar sunmuştur. Bu yönüyle o, Mâtürîdiyye mezhebinin ikinci kurucu ismi unvanını almaya layık görülmüştür. Mâtürîdî'den daha metodik ve sistematik bir üslûba sahip olan en-Nesefî, yo-

rumlarında genel olarak Mâtürîdî çizgiye bağlı kalmıştır. O, Mâtürîdî'nin yolunu takip etmekle birlikte ondan daha değişik bir dil kullanır. Mâtürîdî felsefi terimlere başlangıç teşkil edecek bazı kelime ve kavramlar kullanırken Nesefî bu tür tabirler kullanmaz. Buna karşılık o, kendine has “semantik” bir metot takip eder. İlmî yetkinliğini ilahiyat ve nübüvvet bahisleri yanında sem'iyât mevzularında da gösterip ispat eden Ebü'l-Mu'în, bu çalışmada da görüleceği üzere sem'iyât bahislerinden olan ölüm, kabir hayatı, şefâat, cennet, cehennem, ru'yetullah gibi âhiret konularını, Mâtürîdî ekolün bu konudaki bakış açısını tüm boyutlarıyla gün yüzüne çıkaracak ve ortaya koyacak şekilde özgün bir biçimde ele alıp işlemiştir.

Ölümün mahiyeti, ölüm sonrası hayat, ruhun ölümsüzlüğü, bedenın yeniden dirilişı, yargılama, hesap, cennet ve cehennem gibi eskatolojik kavramlar hakkındaki inançlar ve değerlendirmeler, insanın varoluşsal problemlerındendir. Ölüm, herkes için kaçınılmaz ortak bir gerçektir. Ölüm, her ne kadar gözlemlenebilen bir olay olsa da tecrübe sahasının dışında olan bir gerçekliktir. Hangi inanca ve düşünceye sahip olursa olsun insan için en yalın hakikat olan ölüm gerçeği, düşünen ve öleceğini bilen tek varlık olan insanın tarih boyunca açıklamaya ve anlamlandırılmaya çabaladığı bir varlık ya da yokluk problemidir. Ölüm sonrası hakkındaki inançlar ve tartışmalar, dünyanın başlangıç ve sonunun olup olmadığına dair doktrinlerle yakından ilişkilidir. Materyalistler, insanı sadece maddî bir varlık olarak görür ve her şeyi madde çerçevesinde açıklamaya çalışırlar. Nitekim Tanrı inancına sahip olmayan materyalist anlayışlar ölüm sonrasını insanın canlılığının son bulup atomlara ayrılması olarak kabul ederler. Materyalistlere göre ölüm, içinde yaşadığımız dünyada bedenen yok olup gitmektir. Bu sebeple onların düşüncesinde öldükten sonra dirilme, yargılama, mükafat ve ceza diye bir şey yoktur. Böyle bir düşünce, insanın kendine özgü olan bedeninin son bulması ve aynı zamanda benlik bilincinin de yok olması an-

lamına gelmektedir. Tarih boyunca ölümsüzlük iksirini arayan ve ebedî bir hayatı arzulayan insanlığın, bu yok olma düşüncesini hazmedebilmesi ve kabul edebilmesi insan doğası açısından pek de kabul edilebilir bir durum değildir. Bundan dolayı insanoğlu, çok eski dönemlerden beri ölüm sonrası bir hayatı mümkün, hat-ta gerekli gördüğünden ölüm sonrasına dair farklı inançlara sa-hip olmuştur. Dolayısıyla ölüm sonrası hayata dair sadece dinler değil, filozoflar ve bilim adamları da söz söylemiş, çeşitli çözüm-ler üretmeye çalışmışlardır. Şu hâlde ölüm sonrası hayat inancı geçmişte birçok teolog, filozof ve din adamının zihnini meşgul ettiği gibi, halen de adından çokça söz ettiren yaşamsal bir prob-lem olarak karşımızda durmaktadır.

Ölümden sonra yaşamın bir şekilde devam edeceği inancı, tüm dünya dinlerinin ortak kabulüdür. Hint dinleri, insanı çok hayatlı bir canlı olarak kabul eder ve ölenin ruhunun, dünyada yaptığı iyilik ve kötülöklere uygun olarak başka bedenlere geçti-ğine; bir tür arınma olan bu sürecin, evrensel ruha yani mutlulu-ğun zirvesi olan Nirvana'ya ulaşmaya kadar devam ettiğine inanırlar. Bu anlayışa göre rûhun başka bedenlere geçmesiyle in-sanın bedeni ortadan kaybolacağı gibi rûhun Nirvana'ya ulaşma-sıyla öz benliği de yok olur. Ruh göçünün özünü Hinduizm'deki karma inancı oluşturmaktadır. Reenkarnasyon/ruh göçü inancı-nın kabulü, İslâm ahiret inancının inkârı anlamına gelmektedir. Çünkü reenkarnasyonda bütün süreç bir bedende başlamakta ve yine bir başka bedende son bulmaktadır; dolayısıyla insanın ödü-lü hak etmesi ve cezaya müstahak olması için bir ahirete gerek bulunmamaktadır. Bu inanç içerisinde İslâm'ın temel akîdesi içinde yer alan cennet ve cehennem inancına yer yoktur. Çünkü insanın bütün davranışlarının karşılığını gördüğü yer dünya ha-yatıdır. Ayrıca zorunlu bir ölüm-yeniden doğuş döngüsü kabul edildiğinden, bireyin kimlik ve kişiliğinin de bir inkârı mevzuba-histir. Reenkarnasyon düşüncesinde bir âhiret inancı bulunmadı-ğından, sürekli ölüp yeni bir bedenle dünya hayatına dönüş

mevcuttur. Bu hayatında iyilik yapan kimse yeni hayatında iyilik, kötülük yapan ise kötülük bulacaktır. Bu yüzden reenkarnasyon, İslâm'ın ahiret inancıyla kesin bir şekilde çelişen bâtil ve yanlış bir inançtır. Çünkü Kur'ân, tenasüh gibi fikirleri asla kabul etmez. Dünyada bize verilen hayat, insanın çalışabileceği ve sonuçta hayırlı meyveler verecek olan tohumları ekebileceği tek hayattır.

Başta Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm olmak üzere Hint dinleri dışındaki bazı teistik dinler ise insanı tek bir hayata bağlı canlı olarak kabul eder. Bu anlayışa göre insan, temelde bu hayatta yapıp ettiklerinin karşılığını tam olarak göreceği, kişisel kimliğini olduğu gibi muhafaza edeceği, insanlar arasında mutlak ilâhî adaletin gerçekleşeceği ölüm sonrası başka bir hayatta varlığını sürdürür. Dinler, gerçek ölümsüzlüğü, ölümden sonra dirilme inancıyla izah ederler. Ruhun ölümsüzlüğü, kişisel kimliğin korunması ve bu hayatın geçeceği bir mekânın bulunması şeklindeki üç esas ölümden sonra hayat düşüncesi açısından büyük bir ehemmiyet arz eder. Çünkü bu üç esas ahirette yeniden dirilişin temel dayanağını oluşturur.

İslâm inancının üç temel sacayağını oluşturan ulûhiyyât, nübüvvât ve sem'îyyât başlıklarından üçüncüsüne karşılık gelen ölümden sonraki yaşam yani âhiret inancı, hayatı anlamlandırıp açıklayan ölüm ve sonrasının anlaşılabilmesi açısından üzerinde durulması gereken en temel konulardandır. Bu bağlamda müellif, bu çalışmasında tarih boyunca insanlığın cevabını aradığı ölümden sonraki hayat olgusunu İslâm kelâmının ana düşünce cereyanlarından olan Mâtürîdî ekolün sistemleştiricisi ve Mâtürîdî'nin eserlerinde yer verdiği fikirlerin kapalılıklarını vuzuha kavuşturan Ebü'l-Mu'în en-Nesefî'nin bakış açısından ele alıp tahlil etmektedir.

Çalışmada müellif, konunun daha net anlaşılabilmesi için kavramsal analiz ve tarihi art alan bilgisini sunduktan sonra gayet isabetli bir tercihle konuya giriş mahiyetinde âhiretin, bilgi-

nin ve imanın konusu olabilirliğini ve sem'ıyyâta dair hadislerin bilgi değerini tartışmaktadır. Bu bağlamda âhiret, aklî istidlâl yoluyla kısmen bilinebilecek ve ispat edilebilecek bir konu olmakla birlikte Kur'ân'ın bildirimlerine göre daha ziyade imanın konusudur. Sem'ıyyât kapsamında olan âhiret konusu öncelikle peygamberin doğru haberiyle, ardında da akıl yürütmeye bilinebilir. Bu anlamda Kur'ân, âhiretin varlığına dair getirdiği haberlerin yanında verdiği somut örneklerle insanı duyularla algıladığı gerçeklikler üzerinden düşünüp aklî çıkarımlar yapmaya da teşvik eder. Buna ilave olarak Kur'ân ilâhî adalet, ilâhî hikmet, ah-lâkî ve vicdânî değerler gibi başka argümanları da kullanır.

Ebü'l-Mu'în en-Nesefî, duyular ve akıldan sonra üçüncü bilgi kaynağı olan doğru haberi, mütevâtir ve mu'cizeyle desteklenmiş peygamberin haberi olmak üzere iki kategoride ele alır. Bu bağlamda mütevâtir haber zorunlu bilgi, peygamberin haberi ise istidlâlî bilgi kategorisindedir. Nesefî'ye göre aklın sınırlılık, cahillik, ön yargı, nefsânî arzuların peşinden sürüklenme vb. sebeplerle yanılma ihtimalinden dolayı peygamberlerin getirdiği doğru haberlere göre davranmak daha sağlıklı bir yöntemdir. Müellif, Peygamber'den gelen haberlerin bilgi değeri açısından genel olarak mütevâtir ve âhâd olmak üzere ikiye ayrıldığına; mütevâtir haberlerin inanç konularında delil oluşu hususunda kelâmî ekollerin ittifak ettiğine; ardından da hangi haberlerin mütevâtir kategorisinde değerlendirilebileceğine dair görüşlere yer vermektedir. Müellif, cumhura göre meşhûr/müstefiz haberlerin âhâd haberlerin alt kategorisi olarak kabul edildiğini ifade ettikten sonra Hanefilerin meşhûr/müstefiz rivayetlere dair yaptıkları farklı ve dikkat çekici bir ayırma temas etmektedir. Rivayetleri, mütevâtir ve âhâd olmak üzere ikiye ayırıp meşhûr/müstefiz rivayetleri de âhâd haberlerin alt başlığı olarak kabul eden genel eğilimden farklı olarak Hanefilerden Cessâs (ö. 370/981) ve Debbûsî (ö. 430/1039), meşhûr/müstefiz rivayetleri âhâd haberlerin değil, mütevâtir haberlerin alt başlığı olarak değerlendirir. Yine Hane-

filerden Şemsüleimme es-Serahsî (ö. 483/1090) ve Ebü'l-Usr el-Pezdevî (ö. 482/1089) ise meşhûr/müstefiz rivayetleri bu ikili tasnifin yanına üçüncü bir başlık olarak eklerler. Bu bağlamda Ebü'l-Muîn en-Nesefî mutlak anlamıyla mütevâtir haberin zorunlu bilgi, Peygamberin haberinin ise istidlâlî bilgi ifade ettiğini, bununla birlikte onun da zorunlu bilgi gibi olduğunu öne sürer. Arasındaki farka gelince, zorunlu bilgi aşikâr/bedhî olduğından bireysel gayret ve kazanma çabası (iktisâb) gerektirmezken, peygamberin haberi istidlâlî olduğından kazanma çabası (iktisâb) gerektirir. Ebü'l-Muîn, mütevâtir hadisler dışındaki meşhûr/müstefiz ve bu seviyeye ulaşan haberlerin de bu anlamda istidlâlî bilgi ifade ettiğini ve zorunlu bilgi kategorisinde olduğunu savunur.

Müellif, âhîretin imkânı ve ispatı bağlamında konuyu mantıkî bir yaklaşımla sunup, öncelikle âhîretin varlığının aklen imkânını Ebü'l-Muîn'in bakış açısıyla ele aldıktan sonra âhîretin, hem yaratan açısından hem de yaratılan açısından zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Burada âhîretin Yaratan açısından zorunlu olması, Mu'tezile'nin iddia ettiği gibi Allah'a bir yükümlülük yüklemek anlamında değil, âhîretin, Yaratacı'nın hikmeti ve adaletinin bir sonucu olarak var olması ve bir şeyin kesin olarak varlığının vurgulanması anlamlarındadır. Çalışma, önemli bir husus olan âhîret inancının insan yaşamına olan olumlu etkilerine ve ahlâkın gelişmesine dair Ebü'l-Muîn'in bakış açısını ve çözüm yollarını da sunmaktadır.

Müellif bu çalışmasında Ebü'l-Muîn'in görüşlerini temelde, basılmış mevcut eserleri olan *Tebseratü'l-Edille, et-Temhîd li Kavâidi't-Tevhîd* ve *Bahru'l-Kelâm* adlı eserlerinden araştırmakla birlikte, öğrencisi Alâeddîn es-Semerkindî'nin *Şerhu Te'vîlâtü'l-Kur'ân* adlı henüz basılmamış el yazması eseri üzerinden de Ebü'l-Muîn'in ilmî ayak izlerini sürmeye çalışmaktadır. Müellifin tespitine göre Ebü'l-Muîn, âhîret ahvâline dair temel olarak üç mesele üzerinde durur. Bunlar sırasıyla kabir azabı/ahvâli, şefâat

ve rü'yetullah konularıdır. Bu üç konuyu *Tebstratü'l-Edille* adlı eserinde geniş bir şekilde ele alır. Âhîret ahvâline dair diğer konu başlıklarına ise *Bahru'l-Kelâm*'da ve daha kısa bir şekilde değinir. Çalışmada âhîret ahvâline dair konuların işlenişinde olayların beklenen gerçekleşme süreçleri esas alınarak bir sıralama takip edilmektedir.

Çalışmada öncelikle âhîret aşamalarından kabir ahvâlinin mevcudiyeti ele alınıyor. Ebü'l-Mu'în, bu bağlamda kabir alemindeki rûh-beden ilişkisini güneş ışığının dünyaya yansımaları örneğiyle izah ederken, kabir ahvâlini de Kur'ân'da uykunun ölüme benzetilmesinden bahseden ayetlere işaret ederek "uyku örneği" üzerinden izah eder. Öyle ki uyuyan kişi, rûhu ondan ayrıldığı halde, bedenle olan ilişkisi devam ettiğinden dolayı uykuda acıyı ve mutluluğu hisseder, hatta uykuda konuşabilir. Çünkü rûh bedenle irtibat halindedir. Dolayısıyla kişi uykuda acı ve mutluluğu hissettiği gibi kabir (berzah) aleminde de amellerinin karşılığı gereğince ıstırap ve mutluluğu hisseder.

Müellif, kabir alemine temas ettikten sonra âhîret ahvâline dair sırasıyla sûr, ba's, haşr, hesap, amel defteri, mîzan, şefâat, sırat, havz-ı kevser, a'râf başlıkları ile cennet-cehennem mevcudiyeti, ebedîliği ve mevcudiyetinin hikmeti konularını, ardından da rü'yetullah meselesini, konulara dair kısa ve genel bir çerçeve çizdikten sonra Ebü'l-Mu'în'in bakış açısıyla ele alıp değerlendirmiştir.

Dikkat çekici bir tespit olarak müellif, Mâtürîdî'nin "*temsîlî anlatım*" olarak yorumladığı sûr, mîzan ve havz-ı kevser konularını Ebü'l-Mu'în'in daha farklı bir şekilde yorumladığına ve bu kavramları Mâtürîdî'nin temsîlî anlayışının aksine genel kabule paralel olarak lafzî anlamına hamlettiğine işaret etmektedir.

Aydın Çamlıca tarafından 2019 yılında hazırlanan "*Ahîret İnanç Üzerine Kelâmî Bir Değerlendirme: Ebü'l-Mu'în en-Nesefî Örneği*" isimli Yüksek Lisans tezi kitaplaşarak okuyucuyla buluşmuştur. Müellifin, kitabın mütemmimi mahiyetindeki "Mâtürîdî

ve Neseffî'nin Sûr, Mîzan, Kevser Kavramlarına Dair Yorumlamalarının Karşılaştırılması” adlı makalesinin kitabın sonunda ek olarak sunulması da gayet isabetli olmuştur. Eser, insanlık tarihi boyunca tüm dinlerin üzerinde önemle durarak açıklamaya ve anlamlandırmaya çalıştığı ölüm gerçeğini ve ölümden sonrasını ifade eden âhîret hayatı hakkındaki düşünce ve tasavvurlara ışık tutabilecek, bu alandaki çalışmaların geniş bir vizyonla hazırlanmasına katkı sunabilecek nitelikte başarılı bir çalışmadır. Okuyucu, eserde Ebü'l-Mu'în'in düşünce dünyası ekseninde Mâtürîdî kelâmının âhîret anlayışını çözümlene çabalarına yönelik bilgilendirici ve ufuk açıcı zengin bir içerikle karşılaşacaktır. Klâsik teizmin âhîret tasavvurunu Mâtürîdî düşünce ekolü bağlamında Ebü'l-Mu'în özelinde müstakil olarak ele alan akademik bir çalışmanın yapılmamış olduğunu tespit eden müellif, İslâm dininin üç temel inanç esasından biri olan âhîret konusunun Mâtürîdî bir mütekellimin diğer kelâmcılara nazaran farklı bir şekilde geliştirdiği bakış açısıyla yeniden ele alınıp işlenmesinin, ölüm ötesine ilişkin olarak akademik camianın aydınlanmasına katkı sunma ve alandaki boşluğu doldurma amacı taşıdığı için altını önemle çizmiştir. Takdimini yaptığım, klâsik teizmin âhîret inancını tahlil edip değerlendiren ve ölüm ötesi tasavvurların güzel bir örneğini teşkil eden bu çalışmanın düşünce ufkumuzu zenginleştirerek bu alanda yapılacak sonraki ilmî faaliyetlere yön vermesini, düşünce dünyamızı zenginleştirmesini, ilim camiasında semereli çalışmaların yapılmasına vesile olmasını diliyorum. Bu vesileyle müellif Aydın Çamlıca'yı ve eseri yayınlamaya layık gören Fecr Yayınları'nı tebrik ediyorum...

Prof. Dr. Fethi Kerim KAZANÇ

ÖN SÖZ

Hayatı anlamlandırmaya insanı mecbur bırakan en yalın gerçektir ölüm. Peygamberimiz bunu “nasihat olarak ölüm yeter” buyurarak ifade etmiştir. Ölümün ve en temel iman konularından olan âhiret hayatının doğru anlaşılması, insanın dünya ve âhiret saadetinin yegâne garantisidir. Bu hususun önemine binaen Mâtürîdî ekolün en bariz ikinci siması Ebü'l-Mu'în en-Neseffî'nin âhiret anlayışını, Hanefi-Mâtürîdî ekolün izini sürerek araştırmaya çalıştık.

İlk bölümde Neseffî'nin hayatını, eserlerini, ilmî yönünü ve farklılıklarını işledik. İkinci bölümde âhiretin kavramsal boyutu, tarihi art alanı, bilgi ve imanın konusu olması yönlerini; sem'iyâta dair mütevatir olmayan rivâyetlerin bilgi değerini; naklî ve aklî deliller çerçevesinde âhiretin imkân ve zorunluluğunu inceledik. Üçüncü bölümde ölüm, ruhun mahiyeti ve kabir hayatı konularını, dördüncü ve son bölümde ise kıyamet ve sonrasındaki âhiret evrelerini yine naslar ışığında Ebü'l-Mu'în en-Neseffî'nin bakış açısıyla ele almaya çalıştık. Çalışmamızdan mülhem olarak hazırladığımız ve daha önce *Tetkik* dergisinde dijital ortamda yayımlama imkânı bulduğumuz “Mâtürîdî ve Neseffî'nin Sûr, Mîzan, Kevser Kavramlarına Dair Yorumlamalarının Karşılaştırılması” adlı makalemizi de konunun farklı yönlerine ışık tutarak daha iyi anlaşılmasına katkı sağlaması ümidiyle kitabın sonunda ek olarak sunduk.

Konusu gereği bu çalışmanın, akıl vahiy ekseninde hayatı anlamlandırma adına bana çok şeyler kattığını söylemeliyim. Çalışmam boyunca beni daima yüreklendiren, yönlendirmeleriyle önümü açan ve çalışmanın neticelenmesi için vaktini hiç esirgemedi çalışmayı titizlikle takip eden tez danışmanım Prof. Dr. Fethi Kerim Kazanç hocam başta olmak üzere, yazma eserler nüshalarının temininde katkı sunan Topkapı Sarayı Müzesi Mü-

dürlüğü ve Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Müdürlüğü yetkililerine ve çalışanlarına; Prof. Dr. Bekir Topaloğlu'nun nezaretinde yayınlanan *Te'vîlatü'l-Kur'ân* isimli eserin proje sorumlusu olan, *Şerhu't-Te'vîlât* nüshalarının fihrislenmesinde özel bir çalışması olan ve bu çalışmasını ilime hizmet adına benimle paylaşan Muhammet Masum Vanlıoğlu hocama; yönlendirme ve tashih konusunda vakıf anlayışıyla gönüllü yardımlarını esirgemeyen kadim dostum ve hocam Ali Albayrak'a; bir şekilde bu çalışmaya katkı sunan herkese ve tabi ki hiçbir fedakarlığı esirgemedi beni yetiştirip bu günlere getiren, daima destekleyen aneme, babama; yoğun çalışma temposu boyunca bana katlanan, destek olan, yükümü alan eşime ve oğluma teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Aydın ÇAMLICA
İstanbul, 2024

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	5
ÖN SÖZ	13
GİRİŞ	17
1. Araştırmanın Amacı.....	17
2. Araştırmanın Önemi	17
3. Problem Durumu	18
4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırları	19
5. Araştırmanın Yöntemi.....	20
BİRİNCİ BÖLÜM	
EBÜ'L-MU'ÎN EN-NESEFÎ	21
1.1. Hayatı.....	21
1.2. Eserleri	22
1.3. Nesefî'nin Mâtürîdî Ekolündeki Yeri ve Farklılıkları.....	29
İKİNCİ BÖLÜM	
NESEFÎ'DE ÂHİRETİN VARLIĞI VE ÂHİRET İNANCININ HAYATA	
YANSIMALARI	33
2.1. Âhîret Kavramı	33
2.1.1. Sözlük Anlamı	33
2.1.2. İstilah Anlamı.....	34
2.2. Âhîret İnancının Tarihsel Art Alanı	36
2.3. Bilgi ve İmanın Konusu Olarak Âhîret.....	40
2.4. Sem'iyâyâta Dair Hadislerin Bilgi Değeri	43
2.5. Kur'ân'da ve Hadislerde Âhîret	49
2.5.1. Kur'ân'da Âhîret	49
2.5.2. Hadislerde Âhîret.....	52
2.6. İmkânı ve Zorunluluğu Açısından Âhîret	55
2.6.1. İmkânı Açısından Âhîret	56
2.6.1.1. Hâlik Açısından Âhîretin İmkânı.....	57
2.6.1.2. Mahluk Açısından Âhîretin İmkânı.....	62
2.6.2. Zorunluluğu Açısından Âhîret	65
2.6.2.1. Hâlik Açısından Âhîretin Zorunluluğu	65
2.6.2.1.1. İlâhî Adâlet Açısından	66
2.6.2.1.2. İlâhî Hikmet Açısından	68
2.6.2.2. Mahluk Açısından Âhîretin Zorunluluğu	70

2.7. Âhiret İnancının Hayata Yansımaları-----	75
2.7.1. Daha Anlamlı ve Ahlâklı Bir Dünya-----	75
2.7.2. Daha Mutlu Bir Dünya-----	81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NESEFÎ'DE ÖLÜM VE KABİR HAYATI-----	85
3.1. Ölümün Mahiyeti ve Ruh-----	85
3.2. Kabir Hayatının Mevcudiyeti-----	90
3.3. Kabir Hayatı-----	95
3.3.1. Kabir Sualı-----	95
3.3.2. Kabir Azabı-----	98
3.3.3. Kabir Nimeti-----	105

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NESEFÎ'DE KIYÂMET VE ÖLÜM SONRASI ÂHİRETİN EVRELERİ --	109
4.1. Son ve Başlangıç Olarak Kıyâmet-----	109
4.2. Kıyâmet Sonrası Âhiretin Evreleri-----	113
4.2.1. Sûr-----	113
4.2.2. Ba's-----	114
4.2.3. Haşr-----	120
4.2.4. Hesap ve Sual-----	122
4.2.5. Amel Defteri-----	125
4.2.6. Mîzan-----	127
4.2.7. Şefaât-----	132
4.2.8. Sırat-----	140
4.2.9. Havz-ı Kevser-----	142
4.2.10. A'râf-----	145
4.2.11. Cennet ve Cehennem-----	148
4.2.11.1. Cennet ve Cehennem Mevcudiyeti ve Ebediliği-----	149
4.2.11.2. Cennet ve Cehennem Yaratılış Hikmeti-----	155
4.2.12. Ru'yetullah-----	158

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ-----	163
KAYNAKÇA-----	169

EK

MÂTÜRÎDÎ VE NESEFÎ'NİN SÛR, MÎZAN, KEVSER KAVRAMLARINA DAİR YORUMLAMALARININ KARŞILAŞTIRILMASI-----	177
--	------------